

NIKODEM SAKSON
*Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
Oddział w Poznaniu*

ORIENTACJA SOCJOLOGICZNA W DORADZTWIE ROLNICZYM

Na wieloletniej działalności ośrodków doradztwa rolniczego najsilniej zaciążyła orientacja socjologiczna. Orientacja ta wykorzystuje teorię dyfuzji innowacji rolniczych. Teorię tę sformułował E.M.Rogers w swej klasycznej pracy *Diffusion of Innovations* (New York, 1962). W oparciu o nią został zbudowany system upowszechniania postępu rolniczego, który funkcjonował niepodzielnie w Polsce w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych. Jego polskie podstawy sformułował Cz. Maziarz⁽¹⁾. Sposób myślenia, wytworzone postawy wśród personelu doradczego funkcjonują do dziś. Klasycznym tego przykładem są programy niektórych ośrodków doradczych, które w swej formie są programami doradczymi a w podejściu i treści ciągle noszą znamiona myślenia przez nabyte nawyki w trakcie realizacji programów upowszechniania postępu.

Podstawowymi pojęciami dla orientacji socjologicznej opartej o teorię Rogersa są innowacja i dyfuzja. **Innowacją** jest każda *nowa rzecz* i idea dla odbiorcy, bez względu na rzeczywisty czas jej powstania (przykładowo nowa odmiana żyta). Nowe rzeczy określa się jako innowacje twarde a nowe idee jako innowacje miękkie. Innowacje mające zastosowanie w rolnictwie określa się jako innowacje rolnicze.

Natomiast **dyfuzja** to proces swobodnego przemieszczania się innowacji w przestrzeni - zarówno fizycznej, jak i społecznej. Pojęcie dyfuzji zostało zaczerpnięte z fizyki i odnosi się do swobodnego rozprzestrzeniania cząstek gazów w przestrzeni. W przypadku dyfuzji innowacji rolniczych mówimy o rozprzestrzenianiu się innowacji rolniczych w czasie i przestrzeni taktyki rolniczego gospodarowania i życia wsi innowacji rolniczych (przykładowo można prześledzić proces rozprzestrzeniania się dojarek do mleka).

(1) Cz. Maziarz: *Andragogika rolnicza*. PWN, Warszawa 1977,

Tempo rozprzestrzeniania się innowacji ma znaczenie praktyczne, gdyż można na nie wpływać. Zależy ono głównie od cech innowacji oraz przestrzeni geograficznej, gospodarczej i społecznej.

Z punktu widzenia praktyki upowszechnieniowej następujące cechy innowacji mają wpływ na jego tempo:

- korzystność, określana stopniem dodatkowego efektu, uzyskiwanego poprzez jej zastosowanie w porównaniu do istniejącej praktyki (przykładowo zastąpienie jednej odmiany pszenicy nową),
- trudność w zastosowaniu wynikająca ze stopnia jej złożoności i kosztów wprowadzenia,
- zgodność z dotychczasową praktyką, postawami, przyzwyczajeniami czy normami,
- podzielność, to znaczy w jakim stopniu można wprowadzić ją na próbę.

Procesowi dyfuzji innowacji rolniczych towarzyszy ich **proces adaptacji** - przyswojenia w przypadku innowacji rolniczej przez rolników. W klasycznym ujęciu proces ten przebiega w czterech fazach:

- zetknięcia się z innowacją,
- zainteresowania się nią,
- oceną przydatności,
- próby zastosowania,
- pełnego zastosowania.

Do wspierania osiągania przez innowacje wymienionych etapów służyły odpowiednio, dobrane metody pracy. Do ułatwienia rolnikowi przejścia przez fazy zetknięcia i zainteresowania służyły demonstracje i pokazy, dla prób i pełnego zastosowania szkolenia teoretyczne i praktyczne. Oprócz tych metod stosowano środki masowej informacji - zarówno prasę, radio i telewizję, jak i ulotki (często kolportowane na rzeczywiście masową skalę).

W procesie adaptacji obserwuje się występowanie zróżnicowanych postaw rolników względem innowacji. Postawy te nie mają charakteru trwałego i zmieniają się często wraz z innowacjami. Ze względu na przyjmowane postawy względem innowacji rolników dzieli się na:

- nowatorów,
- postępowi,
- dość postępowi,
- dość tradycyjni,
- zacofani.

Z punktu widzenia praktycznego na tempo i zasięg wprowadzania innowacji rolniczych mają wg Maziarza⁽²⁾:

- charakter nowości,
- postawa rolników,
- warunki środowiska,
- źródło wpływów i metody oddziaływania.

Wymienione tu elementy stały się fundamentami utworzonego w końcu lat sześćdziesiątych systemu upowszechniania postępu w rolnictwie. W szczytowym okresie rozwoju systemu wytworzyła się strategia określana jako Nauka - Wdrażanie - Upowszechnianie.

W filozofii tego systemu dominowało pojęcie postępu, co miało pozostawać w opozycji do zacofania. Jednak to, co miało być postępowe, określane było poza rolnictwem. System upowszechniania był elementem centralnego planowania. Zadania dla rolnictwa wynikały z planów gospodarczych. Te z kolei wyznaczały zadania dla nauki. Zadania dla systemu upowszechniania wynikały z zadań dla nauk rolniczych. Osiągnięte tam wyniki mieszczące się w celach planów społeczno - gospodarczych podlegały najpierw procesowi wdrożenia - sprawdzenia i zaadoptowania do warunków lokalnych, w gospodarstwach wdrożeniowych. Właścicielami gospodarstw wdrożeniowych byli rolnicy postępowi. Po sprawdzeniu i zaadoptowaniu podlegały one szerokiemu upowszechnianiu.

Początkowo pracami wdrożeniowymi zajmowały się Rejonowe Zakłady Doświadczalne, a pracami upowszechnieniowymi gminna służba rolna. Po reformie administracyjnej lat siedemdziesiątych zadania te przejęły WOPR i po włączeniu do nich służby rolnej odpowiadały za cały proces wdrażania i upowszechniania.

Strategia Nauka - Wdrażanie - Upowszechnianie była bardzo efektywna w okresie modernizacji rolnictwa, kiedy należało wprowadzić do szerokiej praktyki rolniczej i życia na wsi szereg zdobyczy nauki, środków produkcji pochodzenia przemysłowego, czy tzw. zdobycze cywilizacji.

Funkcjonowanie tej strategii, w warunkach Polski tamtego okresu, miało często zgoła inny przebieg. Efektywność tej strategii miała zwykle miejsce w początkowych fazach procesu dyfuzji szczególnie w fazie zetknięcia się z informacją o innowacji. Natomiast była mało skuteczna w fazie zastosowania. Wynikało to z gospodarki braków, w której dostępność dóbr była ograniczona. Co z tego, że rolnik zapoznał się z innowacją, skoro nie mógł jej zastosować bo nie była dla niego dostępna na rynku. Sytuacja ta zrodziła dwa ciekawe zjawiska. Pierwszym z nich była duża różnica w czasie między upowszechnieniem informacji o innowacji z długim okresem jej zastosowania. Drugim zjawiskiem było powstanie

(2) Cz. Maziarz: *Andragogika rolnicza*. PWN, Warszawa 1977, s. 172.

pojęcia innowacji pozornej. Związane jest to właśnie z faktem niedostępności innowacji w sferze materialnej mimo, że rolnik czy gospodyni przeszła fazy początkowe procesu adaptacji, podjęli decyzję o jej zastosowaniu, a nie mogli tego zrealizować, bo nie była dostępna w sprzedaży.

Inne zjawisko negatywne, które związane było z realizacją tej strategii wynikało z forsowania przez służby upowszechnieniowe innowacji rolniczych określanych jako polityczne. Zakres upowszechniania i priorytet wynikały z poglądów polityków, a nie rzeczywistych oczekiwań rolnictwa. Powodowało to rozumowanie się działań upowszechnieniowych z oczekiwaniami odbiorców i marnotrawstwo środków.

W podsumowaniu można sformułować następujące stwierdzenia:

1. Proces dyfuzji innowacji rolniczych jest dobrze zbadany i ma solidne podstawy teoretyczne, a praktyka bogate doświadczenie.
2. Z punktu widzenia praktyki upowszechnieniowej przedmiotem upowszechniania powinny być innowacje rzeczywiste i takie, które mają masowego potencjalnego użytkownika.
3. W działalności doradczej zakres prac upowszechnieniowych i stosowane metody wynikają z przyjętego rozwiązania problemu i stosuje się je wówczas, gdy rozwiązanie to ma charakter innowacji.